

**UNIVERSITATEA "LUCIAN BLAGA" DIN SIBIU
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
"ANDREI ȘAGUNA"**

**BISERICĂ ȘI STAT ÎN SECOLUL
AL V-LEA (430-518)**

(Rezumat)

Conducător științific

Pr. Prof. Univ. Dr. Nicolae Chifar

Doctorand

Sorin-Doru VASIU

Sibiu

2014

Cuprins

Abrevieri	7
INTRODUCERE.....	11
STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRILOR.....	15

Capitolul I: BISERICĂ ȘI STAT LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL IV-LEA PÂNĂ ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL V-LEA

1.1. Împăratul Valens (cca 328-378; d. 364-378).....	22
1.2. Împărații Grațian (375-383) și Teodosie cel Mare (347-395, d. 379-395).....	23
1.3. Moartea împăratului Grațian, împăratul Valentinian al II-lea și apariția uzurpatorului Maximus.....	24
1.4. Moartea împăratului Valentinian al II-lea, ascensiunea împăratului Eugeniu	25
1.5. Controversa în jurul Altarului Victoriei, masacrul de la Tesalonic și conflictul cu Ambrozie	25
1.6. Moartea împăratului Teodosie I și tutela împăraților Arcadie și Honoriu	28
1.6.1. Apariția nefastă a lui Alaric, tensiunile și conflictele între Stilichon și Rufinus; Eutropiu și Gainas	29
1.6.2. Prima invazie a lui Alaric în Italia (401-403).....	36
1.6.2.1. Sfântul Ioan Gură de Aur și adversarii lui	36
1.6.3. A doua invazie din Italia	38
1.6.3.1. Căderea lui Stilichon	40
1.6.4. Împăratul Teodosie cel Tânăr/Teodosie al II-lea (1 mai 408- 28 iulie 450)	41
1.6.4.1 Eunucul Antiochus	41
1.6.4.2. Anthemius (404/405-408, 408-414).....	42
1.6.4.3. Pulheria (399-453).....	43
1.6.4.4. Aelia Eudocia Augusta (circa 400-460)	45
1.6.5. Asediul Romei.....	47
1.6.6. Roma din nou sub asediu lui Alaric (410).....	49
1.6.7. Athaulf și succesorii lui. Ioan de la Ravenna și ridicarea lui Valentinian III (423-425).....	51
1.6.8. Invazia hună în peninsula Balcanică (441-448)	56

1.6.8.1. Attila singurul conducător	58
1.6.8.2. Eunucul Hrisafie, trădarea lui Edecon.....	59
1.6.8.3. Priscus și Curtea lui Attila.....	60
1.6.8.4. Eșecul complotului, moartea lui Hrisafie	61
1.6.8.5. Invazia Galiei și a Italiei.....	63
1.6.8.6. Moartea lui Attila și căderea imperiul hun.....	68
1.7. Relația Biserică-Stat desprinsă din Codexul Theodosian.....	68
1.7.1. Destinatarii	72
1.7.2. Conflictul dintre păgânism și creștinism	73
1.7.3. Adevărata religie	77
1.7.4. Privilegiile acordate Bisericilor și clericilor.....	78
1.7.5. Privilegii judiciare	81
1.7.6. Ereticii și schismaticii	83
1.7.7. Evreii	87

Capitolul al II-lea: BISERICĂ ȘI STAT ÎN TIMPUL SINODULUI III ECUMENIC DE LA EFES (431)

2.1. Cadru general	91
2.2. Prima fază a disputelor hristologice: Lucian de Samosata, Arie (erezia ariană) și Apolinarie din Laodiceea (erezia apolinaristă).....	93
2.3. Nestorie	96
2.3.1. Formarea intelectuală la Școala Antiohiană sub influența lui Teodor de Mopsuestia.....	97
2.3.2. Alegerea și ridicarea lui Nestorie ca episcop al Constantinopolului.....	103
2.3.3. Lupta împotriva păgânilor și persecuția ereticilor.....	106
2.3.4. Curtea imperială și relația acesteia cu episcopul Nestorie	109
2.3.5. Hristologia lui Nestorie și controversa asupra lui Theotokos	110
2.4. Chiril.....	116
2.4.1. Theon și fiica lui Hipatia.....	116
2.4.2. Episcopul Teofil și căderea Serapeionului	118
2.4.3. Activitatea Hipatiei.....	120
2.4.4. Alegerea Sfântului Chiril ca episcop, lupta împotriva novațienilor și evreilor.....	121
2.4.5. Conflictul cu Oreste	122
2.4.6. Moartea Hipatiei.....	125

2.4.7. Lupta Sfântului Chiril pentru adevărata religie desprinsă din scrierile sale, grija față de călugări, Nestorie.....	125
2.4.8. Sfântul Chiril și Nestorie, în relația lor cu Curtea imperială.....	135
2.4.9. Chiril și Nestorie în relația lor cu Papa Celestin. Sinoade locale. Scrisori	146
2.4.10. Asumarea învățaturii hristologice a Sfinților Părinți din secolul al IV-lea și hristologia Sfântului Chiril.....	159
2.4.10.1. Hristologia Sfântului Atanasie	159
2.4.10.2. Hristologia Sfântului Vasile cel Mare	160
2.4.10.3. Hristologia Sfântului Grigore de Nazianz	161
2.4.10.4. Hristologia Sfântului Grigore de Nissa	161
2.4.10.5. Hristologia Sfântului Anfilohie de Iconiu	162
2.4.10.6. Hristologia Sfântului Chiril	162
2.5.1. Sinodul Ecumenic III de la Efes, sesiunile ei, învățătura.....	169
2.5.2. Evenimentele de după Sinod. Împăcarea și realizarea unirii.....	183

Capitolul al III-lea: BISERICĂ ȘI STAT ÎNTRE 431- 457. SINODUL IV ECUMENIC DE LA CALCEDON (451)

3.1. Evenimentele de după realizarea împăcării.....	187
3.2. Schimbări în politica bisericească	188
3.2.1. Cazul lui Teodoret de Cyr („Eranistes”) și a lui Ibas	190
3.3. Eutihie	196
3.3.1. Sinodul de la Constantinopol din anul 448	196
3.3.1.1. Sinodul din Fenicia și Tyr. Problema „Ibas”.....	206
3.3.2. Lupta lui Eutihie. Epistolele 23, 26.....	208
3.3.3. Convocarea Sinodului de la Efes din anul 449 și evenimentele premergătoare	210
3.3.3.1. Epistola lui Leon către Flavian.....	214
3.3.4. Pregătirile pentru Sinodul de la Efes, vara lui 449.....	223
3.3.4.1. Prima sesiune.....	225
3.3.4.2. Sesiunile ulterioare ale Sinodului.....	230
3.3.4.3. Evenimentele de după Sinod	232
3.3.5. Împăratul Marcian. Sinodul IV Ecumenic de la Calcedon.....	235
3.3.5.1. Pregătirea pentru Sinod	236
3.3.5.2. Prima sesiune, 8 octombrie	237

3.3.5.3. A doua sesiune, 10 octombrie	241
3.3.5.4. A treia sesiune, 13 octombrie	244
3.3.5.5. A patra sesiune, 17 octombrie	245
3.3.5.6. A cincea sesiune, 22 octombrie	248
3.3.5.7. Sesiunile VI- XVII, 25-31 octombrie.....	251
3.3.5.8. După Calcedon	260

Capitolul al IV-lea: BISERICĂ ȘI STAT ÎNTRE 457-518

4.1. Împăratul Leon (7 febr. 457- 3 febr. 474)	261
4.1.1. Conflictul lui Leon cu germanii	262
4.1.2. Evenimentele din Apus: împărații Maximus, Avitus, și Majorian (455-461 d.Hr.) Severus.....	262
4.1.3. Ricimer	264
4.1.4. Apariția lui Tarasikodissa	269
4.1.5. Războiul cu Vandalii	269
4.2. Împăratul Zenon	273
4.2.1. Primul an de domnie	273
4.2.2. Acachie	274
4.2.3. Uzurparea lui Vasilisc (Basiliscos)	275
4.2.4. Timotei Elur (Pisica), Enciclica	277
4.2.5. Revolta de la Constantinopol și căderea lui Vasilisc / Basiliscus	279
4.2.6. Situația politică din Imperiu după revenirea la tron a lui Zenon.....	281
4.2.6.1. Armatos	281
4.2.6.2. Teoderic Strabo, Teoderic Amal și Marcian	281
4.2.6.3. Roma și Constantinopol	282
4.2.7. Henotikonul și reacția față de el.....	283
4.2.8. Revolta lui Ilos	285
4.2.9. Schisma acachiană.....	286
4.2.10. Ultimele luni de domnie ale lui Zenon	287
4.3. Împăratul Anastasie I (491-518).....	288
4.3.1. Relațiile cu papalitatea, problema schismei laurentiană	290
4.3.2. Depunerea patriarhului Eufemie	292
4.3.3. Situația din Egipt și Siria	293
4.3.3.1. Sever la Constantinopol	295

4.3.3.2. Lupta în Siria împotriva lui Flavian	297
4.3.3.3. Depunerea patriarhului Macedonie al II-lea.....	298
4.3.3.4. Triumful monofiziților în Siria	302
4.3.3.5. Revoltele în Constantinopol	304
4.3.4. Revolta lui Vitalian și nemulțumirea religioasă în Peninsula Balcanică.....	306
4.3.4.1. Reînnoirea negocierilor cu papalitatea	308
4.3.4.2. Vitalian se revoltă din nou	311
4.3.4.3. Ultimii ani ai domniei lui Anastasie I, continuarea negocierilor cu papalitatea.....	312
4.3.5. Politica financiar-economică a lui Anastasie I.....	318
CONCLUZII	323
GLOSAR.....	332
BIBLIOGRAFIE	335
ANEXE	362
Codul Teodosian, Cartea a XVI-a	363
Mărturisirea Antiohiană	455
Definiția dogmatică a Sinodului al IV-lea Ecumenic de la Calcedon (451)	456
Epistola lui Leon către Flavian.....	459
Canoanele Sinodului al III-lea Ecumenic de la Efes (431)	473
Canoanele Sinodului al IV-lea Ecumenic de la Calcedon (451).....	477
TABELE ȘI HĂRȚI.....	486

Cuvinte cheie:

relația Biserică-Stat, Codex Theodosianus, dinastia teodosiană, legislație bisericească, Sinoade Ecumenice.

Introducere

Relația dintre Biserică și Stat în secolul al V-lea nu a constituit până acum obiectul unei lucrări de sinteză. Nu există nici un studiu în literatura de specialitate românească care să abordeze politica religioasă a împăraților bizantini din secolul al V-lea și raporturile dintre puterea spirituală (Biserică) și cea temporală (Stat).

Lucrarea noastră are drept obiectiv evocarea relațiilor dintre Biserică și Stat în timpul domniilor împăraților Teodosie al II-lea (408-450), Marcian (450-457), Leon I (457-474), Zenon (474-475; 476-491) și Anastasie I (492-518).

Metodele de cercetare care stau la baza elaborării acestei lucrări sunt structuralistă, comparativ-analitică și teologică.

Stadiul actual al cercetărilor în domeniu

Problematica complexă a relațiilor dintre Biserică și Stat de-a lungul secolului al V-lea a fost abordată de către istoricii romano-catolici și protestanți încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea. În primul rând trebuie să menționăm remarcabila sinteză de istorie bizantină a lui J. B. Bury (1861-1927); la aceasta se adaugă tratatele de istoria Bizanțului scrise de către savanții ruși în prima jumătate a secolului al XX-lea, dintre care se disting cele ale lui Iulian Koulovski, T. Ouspensky, șeful școlii de bizantinologie rusă și A. A. Vasiliev. O altă lucrare de sinteză care abordează, printre altele, relațiile dintre Biserică și Stat îi aparține lui Charles Diehl, fondatorul școlii de bizantinologie franceze și Georges Marçais. De asemenea trebuie menționată monumentală sinteză a lui Georgije Ostrogorski, care constituie punctul de plecare pentru orice cercetare în domeniul istoriei bizantine.

Încă din primul deceniu al secolului al XX-lea, istoricii bisericești romano-catolici au abordat problematica relațiilor dintre Biserică și Stat în tratatele generale de istorie a Bisericii. Între sintezele de istorie bisericească care tratează istoria Bisericii în secolul al V-lea și implicit relația dintre sacerdoțiu și Imperiu, se numără lucrarea abatelui Louis Duchesne și volumul al IV-lea al istoriei bisericești generale *Histoire de l'Église*

depuis les origines jusqu'à nos jours, coordonată de către Auguste Fliche și Victor Martin. De asemenea, merită să menționăm lucrarea monumentală a lui Erich Caspar consacrată pontifilor romani apărută la Tübingen în anul 1933. O altă lucrare de referință pentru tema noastră este cea a lui Hugo Rahner, *L'Église et l'État dans le christianisme primitif*, publicată la Paris în anul 1964. Trăsătura generală a lucrărilor menționate mai sus – ai căror autori sunt istorici și teologi romano-catolici – este subiectivismul cu care tratează relația dintre Biserică și Stat. Ei pun pe seama *cezaropapismului* crizele succesive cu care se confruntă Biserica răsăriteană, crize generate de ereziile nestoriană și monofizită care provoacă dezbinarea episcopatului răsăritean și distrugerea unității Bisericii răsăritene. Ca o alternativă viabilă la cezaropapismul imperial, ei propun *primatul papal* afirmând că episcopii Romei s-au împotrivit constant încercărilor împăraților de a controla Biserica.

Începând de la jumătatea secolului al XX-lea, bibliografia referitoare la evoluția relațiilor dintre Biserică și Stat în secolele IV-V s-a îmbogățit considerabil. O lucrare relativ recentă scrisă de J. H. W. G. Liebeschuetz abordează domnia lui Arcadie (*Barbarians and Bishop. Army, Church and State in the Age of Arcadius and Chrysostom*, Clarendon Press, Oxford, 1991). Politica religioasă a împăratului Teodosie al II-lea a făcut obiectul câtorva monografii și studii. Această temă a fost abordată de către Colm Luibheid¹ și Fergus Millar². Volumului intitulat *Empire chrétien et Église aux IVe et V^e: intégration ou «concordat»? Le témoignage du Code Théodosien*, publicat în anul 2008, reprezintă o nouă contribuție la studiul relațiilor dintre Biserică și Stat în secolele IV-V. Autorii articolelor cuprinse în acest volum își întemeiază argumentația pe ipotezele lui Jean Gaudemet, o mare autoritate în istoria dreptului, care a subliniat necesitatea ca istoricii să-și pună întrebări referitoare la tendințele politice exprimate în *Codex Theodosianus*. Dintre autorii de referință care abordează Sinodul al III-lea Ecumenic (431) îl menționăm pe Charles Joseph Hefele, *Histoire des Conciles d'après les documents originaux*, Tome II/1, Ed. Letouzey et Ané, Paris, 1908.

O serie de lucrări recente au fost consacrate politicii religioase a împăraților Leon I, Zenon și Vasilisc, precum și relațiilor lor cu Biserica. Dintre acestea amintim lucrarea teologului ortodox Jean Meyendorff (*Unité de l'Empire et divisions des Chrétiens. L'Église de 450 à 680*, Les Éditions du Cerf, Paris, 1993, pp. 177-231) și monografia lui

¹ Colm Luibheid, *The Religious Policies of Theodosius II*, Princetown, New York, 1961; Idem, *Theodosius II and Heresy*, „Journal of Ecclesiastical History” 16, 1965, pp. 13-38.

² Fergus Millar, *A Greek Roman Empire: Power and Belief under Theodosius II (408-450)*, Berkely, University of California Press, 2006.

Rafal Kosinski, (*The Emperor Zeno, Religion and Politics*, Cracow 2010). Istoricul Philippe Blauveau a consacrat istoriei bisericești din secolele IV-V două monografii foarte interesante care evocă relațiile dintre Sfântul Scaun și Răsărit între anii 448 și 536 (*Le Siègne de Rome et l'Orient (448-536). Étude géo-ecclésiologique*, Rome, 2012) și respectiv lupta pentru autoritate și influență în cadrul Bisericii, care s-a dat între scaunele din Constantinopol și cel din Alexandria (*Alexandrie et Constantinople (451-491) : de l'histoire à la géo-ecclésiologie*, Rome, 2006). Recent, istoricul german Mischa Meier i-a consacrat o monografie împăratului Anastasie I (*Anastasios I. Die Entstehung des Byzantinischen Reiches*, Klett-Cotta, Stuttgart, 2009). Bibliografia în limba română care abordează problematica relațiilor dintre Biserică și Stat este foarte săracă. Singurele lucrări în domeniu care merită menționate sunt cele ale Părintelui Prof. Dr. Adrian Gabor, (*Biserică și stat în primele patru secole*, București, 2012; *Biserică și stat în timpul lui Teodosie cel Mare*, Ed. Bizantină, București, 2004) care se limitează la prezentarea relațiilor dintre Biserică și Stat în primele patru veacuri creștine și respectiv în timpul domniei lui Teodosie I.

Capitolul I. Biserică și Stat la sfârșitul secolului al IV-lea până în prima jumătate a secolului al V-lea

După moartea lui Iovian (363-364), tronul imperial a fost ocupat de Valentinian I (364-375), care a devenit stăpânul Apusului și Illyricului. Acest împărat l-a asociat la domnie cu titlul de *Augustus* pe fratele său, Valens (364-378) căruia i-a încredințat conducerea părții de Răsărit a Imperiului. Începând cu domniile lui Valentinian I și Valens, Imperiul s-a angajat într-o luptă neîntreruptă, purtată pe două fronturi: pe de o parte, împotriva marilor Imperii din Orient, pe de altă parte, contra populațiilor migratoare care și-au făcut apariția la granițele de vest, nord și est ale Imperiului. Invazia hunilor în Europa (375) a inaugurat epoca marilor migrații a cărei primă etapă se consumă între anii 376 și 602. Pe plan religios, Valentinian I a rămas neutru. El nu a intervenit în disputele dintre creștini și s-a arătat imparțial față de controversile doctrinare din sânul Bisericii. Încă de la începutul domniei sale, Valentinian I a fost adeptul Crezului niceean, iar în Răsărit, împăratul Valens și-a asumat pe lângă atribuțiile imperiale și prerogative de teolog. El s-a declarat adeptul arianismului.

După moartea lui Valentinian I, la 17 noiembrie 375, a urmat la domnie fiul acestuia Grațian (375-383). Acesta, asemenea tatălui său, l-a asociat la tron pe fratele său vitreg Valentinian al II-lea (375-392), care era minor. Împăratul Grațian a sprijinit ortodoxia

niceeană. După moartea lui Valens, în timpul bătăliei cu goții de la Adrianopol (9 august 378), Grațian l-a proclamat *Augustus* pe generalul de origine spaniolă, Teodosie I (379-395) căruia i-a încredințat conducerea Imperiului roman de Răsărit. Noul împărat a fost obligat să încheie un tratat de pace cu vizigoții (382) prin care aceștia au fost recunoscuți *foederati* și cantonați în Moesia. În anul 394, Teodosie I l-a înfrânt pe uzurpatorul Eugeniu (392-294) care preluase conducerea Apusului după uciderea lui Valentinian al II-lea (392). După această victorie, Teodosie I a rămas singurul împărat al Imperiului roman.

Împăratul Teodosie a primit epitetul „cel Mare” pentru opera lui internă. Încă de la urcarea sa pe tronul imperial, Teodosie a sprijinit ortodoxia niceeană, declarându-se un adversar al arianismului. În anul 381, împăratul a convocat Sinodul al II-lea Ecumenic de la Constantinopol care a condamnat definitiv toate formele de arianism și apolinarismul. Canonul 3 emis la acest Sinod stabilește întâietatea onorifică a episcopului Constantinopolului după episcopul Romei. Cu alte cuvinte, scaunul episcopal al Constantinopolului deține a doua poziție în ierarhia ecleziastică a Imperiului după cel al Romei.

Împăratul Teodosie I a luat o serie de măsuri împotriva păgânilor care au culminat cu interzicerea celebrării cultelor păgâne pe întregul teritoriu al Imperiului (391/392). Deopotrivă, împăratul a renunțat la titlul de *pontifex maximus* și a refuzat să mai poarte mantia albastră împodobită cu stele, simbolul pontificatului păgân. Cele două decizii ale lui Teodosie I relevă o delimitare clară față de păgânism. Astfel, religia tradițională pierde orice drept legal de exprimare, iar Imperiul devine în mod oficial creștin. Teodosie I a considerat creștinismul drept o religie de Stat. Așadar, în ultimul sfert al secolului al IV-lea, realitatea istorică a Imperiului roman târziu se prezenta sub forma existenței unei duble unități: pe de o parte, *o unitate politică* a unui Imperiu pe deplin restaurat începând cu reformele lui Dioclețian și continuând cu cele ale lui Constantin cel Mare, pe de altă parte, *o unitate de credință* a acestui Imperiu devenit oficial creștin.

Secolul al IV-lea a constituit o etapă decisivă pentru realizarea alianței dintre Biserică și Stat. Între puterea politică și cea sacerdotală s-au stabilit relații strânse, însă inegale, cea dintâi aflându-se într-o poziție dominantă față de cea de-a doua, încă confuză. Suprimarea/abolirea definitivă a păgânismului în timpul domniei lui Teodosie I a marcat punctul culminant al acestei alianțe dintre Biserică și Stat. Ascendentul Statului – reprezentat de persoana împăratului – asupra Bisericii se întemeiază pe teologia politică imperială formulată de către Eusebiu de Cezareea. Potrivit „părintelui istoriei creștine”, împăratul este

imaginea *Logosului* și reprezentantul lui Hristos pe pământ. Apariția sa în istorie face parte integrantă din iconomia divină. Unui Dumnezeu unic îi corespunde un singur împărat. Imperiul reprezintă proiecția terestră a regatului cerească deci, el nu poate fi decât unic și universal. Astfel cele două împărății/regate cea cerească și cea pământească coincid, iar limitele Bisericii creștine sunt cele ale Imperiului însăși. O Biserică divizată ar fi sinonimă cu un Imperiu divizat. De acum înainte, orice neajuns pricinuit Bisericii apărea în mod inevitabil ca o trădare față de Imperiu. Împăratul roman nu mai putea să se îngrijească de Imperiu fără să se preocupe de buna rânduială în Biserică și de unitatea acesteia. Așa cum *Logosul* conduce împărăția cerească sub autoritatea lui Dumnezeu-Tatăl, la fel domnește împăratul pe pământ sub protecția lui Dumnezeu.

La sfârșitul secolului al IV-lea au existat voci care au contestat dreptul împăratului de a interveni în treburile bisericești. Episcopul Ambrozie al Milanului (339-397) s-a împotrivit puterii imperiale. Atunci când Valentinian al II-lea (375-392) a dorit să le permită goșilor arieni să folosească o Biserică din Milano, Ambrozie s-a împotrivit cu vehemență. El a contestat dreptul împăratului de a dispune după bunul său plac de o Biserică. Episcopul de Milano a afirmat: *cele dumnezeiești nu sunt supuse puterii imperiale ... Palatele îl privesc pe împărat, bisericile pe episcop* (Ambrozie, *Epistole*, I, 20, 19). În contextul conflictului cu împăratul Teodosie I, episcopul Ambrozie al Milanului (339-397) afirma: „*Imperator intra ecclesiam non supra ecclesiam est*” („Împăratul face parte din Biserică și nu se află deasupra ei”). Prin această celebră formulă, el a definit independența Bisericii față de Stat. Împăratul este dependent față de Dumnezeu: el este un simplu membru al Bisericii, un credincios ca oricare altul. Împăratul trebuie să apere Biserica și să o respecte. Deși este legitimă și derivă din autoritatea divină, puterea laică are un caracter temporar și relativ. Ea este utilă dar nu poate intra în conflict cu valorile religioase care trebuie să primeze și să influențeze instituțiile Statului. Ambrozie invocă o autonomie deplină pentru Biserică. Puterea laică și cea bisericească sunt solidare, dar distincte. Într-un cuvânt, împăratul joacă rolul de „*braț secular al Bisericii*”, de apărător și protector al Ortodoxiei.

Evenimentele din timpul domniei lui Teodosie I au evidențiat în mod clar interdependența între destinele unui Imperiu terestru și cele ale unei Biserici care afirmă că regatul său nu este din această lume. Această interdependență dintre Biserică și Stat reprezintă de fapt o „constantă” a istoriei Bizanțului. Amenințarea barbarilor la exterior și existența în interiorul Imperiului a nucleelor păgâne refractare, a ereziilor și schismelor specifice Bisericii determină apariția unui anumit reflex patriotic, a unei întăriri ideologice,

care par să repună în discuție universalismul creștin. În fața primejdiilor care afectează integritatea politică și religioasă a Imperiului, idealul misiunii creștine se restrânge la dimensiuni umane. Adunarea liberă și benevolă a oamenilor în jurul lui Iisus Hristos tinde să se transforme într-o „înrolare” a întregii societăți în care se confundă Statul și religia.

Unitarismul dintre Biserică și Imperiu denumit în textele latine prin termenul *Romania* – care definește ansamblul Imperiului roman și al civilizației sale în opoziție cu teritoriul ocupat de barbari (*Barbaricum*) – a fost dominat de un sentiment patriotic colectiv, poate chiar popular la origine, de a ocroti valorile politice, morale și religioase care au constituit măreția Romei. Chiar după cucerirea Romei în anul 410, Orosius a recunoscut explicit protecția oferită de către Imperiu creștinilor. Așadar, Imperiul roman a fost conceput ca o structură a creștinătății în afara căreia nu pot trăi cei care cred în Iisus Hristos. În secolele IV-V, Biserica și-a manifestat vocația ei ecumenică. Ea a simțit nevoia să-și extindă activitatea sa misionară dincolo de hotarele *Romaniei* și să-și ducă mesajul ei spiritual în ținuturile barbare. Sfântul Ambrozie de Milano a proclamat, în teorie, acest universalism religios al Bisericii: „*Fratele tău – predică el către 385 – este în primul rând oricine este de credința ta, doar apoi, oricine aparține poporului roman*” (*De Tobia* 51). Pentru Ambrozie, societatea creștină trebuie să ignore orice privilegiu rasial. Biserica lui Hristos, scria el, îi adună pe credincioșii din toate neamurile și calitatea de creștin transcende orice apartenență la oricare neam de pe pământ (*Ennarationes in psalmis*).

Vedem așadar că până la urmă împărații romani au folosit creștinismul pentru integrarea în Imperiu a ținuturilor locuite de barbari și pentru pacificarea acestor teritorii. În acest caz, Biserica a fost un instrument eficace în slujba Imperiului; ea a slujit împăraților romani pentru atingerea scopurilor lor politice.

La moartea sa (17 ianuarie 395), împăratul Teodosie I a lăsat moștenire teritoriul Imperiului fiilor săi, Arcadie (395-408), sub regența lui Rufinus și Honoriu (395-423), sub tutela lui Stilichon. Lui Arcadie i-a revenit Răsăritul, în timp ce fratele său Honoriu a preluat conducerea Apusului. Astfel a fost consfințită *de facto* ruperea unității politice a Imperiului roman care a contribuit la sporirea rivalității dintre cele două scaune episcopale importante ale lumii creștine, Roma și Constantinopol. Conflictele politice și religioase dintre „Vechea Romă” și „Noua Romă” au prefigurat marea schismă a Bisericii din anul 1054.

În timpul fiilor lui Teodosie I s-a instaurat o rivalitate permanentă între regenții răsăriteni care s-au succedat la conducerea Imperiului de Răsărit în numele lui

Arcadie și Stilichon, care a domnit mai mult de zece ani în apus în numele lui Honoriu. Între anii 395/396, vizigoții conduși de regele lor Alaric s-au răsculat și au prădat întreaga peninsulă Balcanică până la zidurile Constantinopolului și până în cel mai meridional punct al Greciei. În plus, gruparea vizigotă din Constantinopol a devenit atotputernică în timpul domniei incapabilului Arcadie. Sub influența acestei grupări condusă de gotul Gainas, Alaric a primit titlul de *magister militum per Illyricum* și vizigoții au fost colonizați în prefectura Illyricum (396). La rândul său, gotul Gainas a obținut funcția de *magister militum praesentalis*. El a intrat în Constantinopol în fruntea trupelor sale, devenind stăpânul capitalei imperiale (399/400). Doar revolta populației romane din Constantinopol l-a eliberat pe împăratul Arcadie de sub tutela goților. Trupele gote au fost înlăturate din capitală și Gainas a fost obligat să se refugieze la nord de Dunăre, unde a fost ucis de către huni, aliații Imperiului (400). Lipsit de sprijinul grupării gote din Constantinopol, Alaric și-a îndreptat atenția spre Italia pe care a invadat-o, însă a fost respins de către generalul Stilichon și obligat să revină în Illyricum (402/403). Însă după asasinarea lui Stilichon cu complicitatea Constantinopolului, Alaric a invadat din nou Italia și în cele din urmă a cucerit Roma (24 august 410). Pericolul vizigot a fost definitiv îndepărtat pentru Noua Romă, după ce Alaric și urmașii săi au pus bazele regatului vizigot în Hispania.

Pe fondul dificultăților provocate de goți s-a remarcat personalitatea proeminentă a episcopului Constantinopolului, Ioan Gură de Aur (397-407). În anul 397, Sfântul Ioan a devenit episcop al Constantinopolului cu sprijinul lui Eutropiu, influentul eunuc al împăratului Arcadie. Demnitarul bizantin a făcut această alegere nu pentru calitățile deosebite ale Sfântului Ioan, ci mai ales din motive politice. Ioan era un adevărat monah, fără experiență politică, o persoană modestă și retrasă, considerată de Eutropiu o potențială *marionetă* politică. Eunucul care conducea deja destinele politice ale Imperiului, profitând de slăbiciunile lui Arcadie, dorea să obțină prin noul episcop o puternică influență în cadrul Bisericii. Într-adevăr, Sfântul Ioan Gură de Aur nu s-a implicat în jocurile politice, dar nici nu a acceptat abuzurile puterii imperiale. În primul rând, el a protestat împotriva intervenției împăratului în problemele interne ale Bisericii și în administrația bisericească, deși nu a considerat monarhia o instituție nelegitimă. Urmând linia trasată de către Ambrozio din Milano, Sfântul Ioan Gură de Aur și-a împărtășit din plin recunoștința față de binefacerile și caracterul providențial al *păcii romane* (*pax romana*). El a proclamat în mod formal superioritatea puterii sacerdotale față de puterea politică. Puterea sacerdotală și cea politică nu se exclud reciproc. Ele pot coexista doar dacă limitele lor sunt respectate. În societate este

loc atât pentru stăpânitorii lumești, cât și pentru cei spirituali. Problemele apar atunci când conducătorii Statului își depășesc rolul care le-a fost încredințat de către Dumnezeu și încearcă să rezolve problemele Bisericii folosind metode specifice lumii politice.

Sfântul Ioan Gură de Aur a fost un adversar neîmpăcat al luxului excesiv și un apărător ferm al învățaturii de credință niceene. Caracterul său intransigent l-a adus pe Ioan în conflict cu împărăteasa Eudoxia, o adoroare a luxului și a plăcerii pe care episcopul Constantinopolului a criticat-o foarte aspru în predicile sale. Totodată, el și-a făcut numeroși dușmani în rândul clerului. Episcopii întruniți în sinodul de la Stejar (august 403) l-au condamnat pe Sfântul Ioan în numele împăratului Arcadie. Intervențiile papei Inocențiu I (402-417) și a împăratului Honoriu pe lângă Arcadie, pentru eliberarea Sfântului Ioan Gură de Aur au rămas fără nici un rezultat. Honoriu i-a trimis o scrisoare fratelui său, Arcadie, în care îi cerea să nu se amestece în treburile Bisericii. El afirma răspicat că episcopilor li se cade să fie tâlcuitorii revelației dumnezeiești, iar împărații trebuie să-și arate supunerea față de Biserică în materie religioasă.

După moartea prematură a lui Arcadie, tronul Imperiului roman de Răsărit a fost ocupat de către fiul său, Teodosie al II-lea (408-450). Domnia sa a fost dominată de favoriții de la Curtea imperială și de femeile din preajma sa: Anthemius, prefectul pretoriului (408-414), Helio, *magister officiorum* (414-427), Hrisafie (440-450), cvestorul palatului sacru, dar și sora împăratului, Pulcheria, și soția sa Eudocia. Cele mai importante realizări ale domniei lui Teodosie al II-lea au fost înființarea Universității din Constantinopol (425) și publicarea în anul 438 a celebrului cod de legi (*Codex Theodosianus*) contrasemnat și de către colegul său din Apus, împăratul Valentinian al III-lea (425-455).

Codex Theodosianus cuprinde decretele imperiale promulgate între anii 312 și 437. Legile cuprinse în codul lui Teodosie al II-lea reglementau relațiile dintre Biserică și Stat. Legislația teodosiană recunoaștea statutul oficial al Bisericii în cadrul Imperiului. În egală măsură, ea făcea o distincție clară între simplii credincioși și membrii clerului creștin. Biserica este recunoscută ca persoană juridică, capabilă să dețină proprietăți și să primească donații și moșteniri. Episcopii primesc puteri judiciare, ceea ce va contribui la sporirea prestigiului și puterii acestora. Astfel, împărații au renunțat în favoarea Bisericii la o parte dintre competențele juridice, care reveneau Statului. Legislația imperială a scos în afara legii cultele păgâne. Însă ea a continuat să le acorde iudeilor o protecție limitată. Toate legile promulgate în favoarea creștinismului precizează faptul că favorurile imperiale se adresau exclusiv creștinătății și Bisericii universale, în timp ce interdicții severe loveau numeroase

grupuri de eretici și schismatici. Nicio altă religie până atunci nu beneficiase de un *corpus* de legi atât de coerent și bine structurat, destinat să faciliteze expansiunea și unitatea sa.

Biserica beneficia de susținerea aparatului legislativ și administrativ al Imperiului împotriva tuturor dizidenților religioși. În anul 392, Sfântul Ambrozie din Milano s-a împotrivit reintroducerii altarului Victoriei în Senatul din Roma. În Alexandria au izbucnit confruntări violente între creștini și păgâni, atunci când episcopul Teofil a decis să transforme în Biserică templul lui Dionysos și a demolat faimosul templu Serapeion (prin 389 sau 391), lovind cel dintâi statuia monumentală a zeului Serapis. Toate aceste exemple dovedesc faptul că clerul creștin a participat în mod voluntar la stabilirea unei noi ordini sociale, monolitic creștină, dorită de către împărați.

Capitolul al II-lea: Biserica și Stat în timpul Sinodului al III-lea Ecumenic de la Efes (431)

O nouă etapă în relațiile dintre Biserică și Stat a debutat odată cu urcarea pe tronul imperial a lui Teodosie al II-lea. Noul împărat a intervenit în problemele Bisericii. Urmând modelul impus de către Constantin cel Mare, Teodosie al II-lea a controlat Biserica. În anul 427, împăratul l-a numit episcop al Constantinopolului pe Nestorie, un preot din Antiohia.

Secolul al V-lea este secolul disputelor hristologice. Dacă în secolul al IV-lea dezbaterile teologice se concentrează în jurul Persoanelor Sfintei Treimi și a relațiilor dintre ele, în secolul al V-lea, principala problemă care va fi luată în discuție este *problema hristologică*. Dezbaterile teologice s-au concentrat în jurul Persoanei Mântuitorului Iisus Hristos, vizând studierea firilor Mântuitorului și a modului cum acestea se unesc în Persoana sa. De asemenea a fost abordată problema soteriologică. Aceste dezbateri i-au avut drept protagoniști pe reprezentanții celor două Școli de teologie din Răsărit: Școala din Alexandria și Școala din Antiohia. Schema fundamentală a hristologiei alexandrine (reprezentată de Atanasie și Părinții capadocieni pentru secolul al IV-lea și de Chiril din Alexandria în secolul al V-lea) este *Logos-sarx*, în timp ce schema Școlii din Antiohia (reprezentată de Diodor din Tars, Teodor de Mopsuestia, Ioan Gură de Aur în secolul al IV-lea și de Teodoret din Cyr în secolul al V-lea) este *Logos-anthropos*. Prima schemă este *descendentă*, luând în considerare momentul în care *Logosul se întrupează, însușindu-și o umanitate completă*. Doctrina mistică a alexandrinilor mărturisea un Om-Dumnezeu în care s-au unit firea dumnezeiască și cea omenească. Referința sa scripturistică privilegiată este Ioan, 1, 14. La extremitatea opusă

față de această concepție mistică, se afla doctrina raționalistă a Școlii antiohiene, potrivit căreia Hristos juxtapunea în Persoana sa două firi separate : dumnezeirea și-a ales drept vas pe Omul-Hristos născut din Maria – de unde afirmația că Ea trebuia să fie numită mama lui Hristos (*Hristotokos*) și nu mama lui Dumnezeu (*Theotokos*). Schema Școlii din Antiohia – *Logos-anthropos* – este *ascendentă*, în sensul că ea consideră că *Omul Iisus este luat (asumat) de către Cuvântul lui Dumnezeu și analizează în ființa sa pe Dumnezeul desăvârșit și Omul desăvârșit*. Referințele sale scripturistice privilegiate sunt mai ales cele din Evangheliile sinoptice.

La scurtă vreme după instalarea sa pe scaunul episcopal al Constantinopolului, Nestorie și-a promovat învățătura sa eretică, cunoscută sub numele de *nestorianism* sau *dioprosopism*. Erezia lui Nestorie a ajuns până la călugării din Egipt, fiind combătută cu vigoare de către episcopul Chiril al Alexandriei (412-444).

În noul conflict teologic care opunea Bisericele din Alexandria, Roma și Antiohia, împăratul Teodosie al II-lea a jucat rolul de arbitru și instanță supremă. Reprezentanții celor trei Biserici aflate în conflict le-au adresat împăratului și membrilor familiei imperiale memoriile lor în care își expuneau învățătura hristologică. Episcopul Chiril al Alexandriei a compus trei memorii cu conținut dogmatic despre învățătura de credință ortodoxă pe care le-a adresat împăratului Teodosie al II-lea, împărăteselor Eudocia, soția lui Teodosie, și Pulcheria, sora împăratului. El atrăgea atenția Curții imperiale din Constantinopol asupra gravității ereziei lui Nestorie. La rândul său, ereziarhul l-a informat pe Chiril că împăratul era întrutotul de acord cu învățătura sa. Chiril l-a informat și pe papa Celestin (422-432) despre erezia lui Nestorie. Acesta din urmă o condamnă ca erezie în cadrul unui Sinod convocat la Roma (11 august, 430).

În aceste circumstanțe, încă înainte de a-i parveni condamnările din partea Sfântului Chiril și a papei Celestin, Nestorie i-a cerut împăratului să convoace un Sinod Ecumenic. Motivul invocat pentru convocarea Sinodului îl constituie faptul că *treburile bisericesti și cele politice sunt strâns legate*, ceea ce denotă întrepătrunderea dintre Biserică și Stat încă din prima jumătate a secolului al V-lea. Teodosie al II-lea a emis un decret imperial prin care a poruncit reunirea episcopilor din întregul Imperiu la Efes pentru sărbătoarea Rusaliilor din anul 431. Totodată, împăratul în calitate sa de patron al Bisericii, i-a adresat lui Chiril al Alexandriei o scrisoare foarte sobră. Intransigența episcopului pe plan dogmatic este calificată aici drept „înclinare spre ceartă și dezordine”. Aceeași a fost și atitudinea lui Constantin cel Mare față de erezia ariană pe care acesta a considerat-o drept o

simplă ceartă între doi clerici. În scrisoarea adresată lui Chiril, împăratul mai sublinia că Biserica și Statul formează un tot unitar. Într-o scrisoare încredințată delegatului trimis să-l reprezinte la Sinodul de la Efes, papa Celestin îi reamintea lui Teodosie al II-lea faptul că grija Statului față de Biserică trebuie să fie o prioritate pentru împărat. Unitatea Bisericii nu reprezenta, deci, doar o exigență religioasă ci, în același timp, o condiție a menținerii păcii sociale.

Teodosie al II-lea i-a încredințat lui Candidian, comandantul gărzii imperiale, sarcina de a asigura buna desfășurare a lucrărilor Sinodului. Totodată, împăratul i-a poruncit lui Candidian să nu intervină în problemele și controversele privind dogmele de credință căci nu este de dorit ca cineva care nu este episcop să se amestece în chestiunile și discuțiile bisericești. Sinodalii au condamnat nestorianismul. Ei au hotărât destituirea lui Nestorie din demnitatea de episcop și excomunicarea sa (22 iunie, 431). Astfel, Sinodul de la Efes a consfințit victoria Sfântului Chiril al Alexandriei, atât pe plan teologic, cât și pe plan politic. Chiril triumfase asupra episcopului capitalei și a puterii imperiale care îl susținea. El s-a impus ca lider al Bisericii răsăritene, reușind să-i mobilizeze pe monahii egipteni contra reprezentanților locali ai împăratului.

Dincolo de aspectul teologic al conflictului dintre Nestorie și Chiril al Alexandriei, trebuie să avem în vedere și faptul că disputa dintre episcopul Constantinopolului și cel al Alexandriei, care a prefigurat Sinodul al III-lea Ecumenic de la Efes și a continuat chiar și după încheierea acestuia, a avut și conotații politice. Scaunul episcopal al Alexandriei se bucura de un prestigiu imens în Răsărit. Episcopii Alexandriei pretindeau deținerea hegemoniei religioase în Răsărit și erau neliniștiți de primatul de onoare conferit Constantinopolului de către Sinodul al II-lea Ecumenic. Numirea lui Ioan Gură de Aur pe scaunul imperial al Constantinopolului (398) a reprezentat pentru episcopul Teofil al Alexandriei o dublă amenințare: pe de o parte Sfântul Ioan era promotorul activ al scaunului episcopal al Constantinopolului; pe de altă parte, o alianță între Constantinopol și Antiohia putea să marginalizeze Alexandria. Circumstanțele istorice și religioase i-au permis episcopului Teofil să-l îndepărteze pe Sfântul Ioan Gură de Aur de pe scaunul episcopal constantinopolitan. Atunci când Teodosie al II-lea l-a numit episcop al Constantinopolului pe antiohianul Nestorie istoria a părut să se repete: un antiohian stabilit la Constantinopol se bucura de sprijinul episcopului Ioan al Antiohiei. Episcopul Chiril al Alexandriei, nepotul episcopului Teofil a obținut de la Teodosie al II-lea exilarea lui Nestorie. Zelul ortodox al Sfântului Chiril împotriva lui Nestorie se explică în mare măsură prin dorința episcopului

Alexandriei de a dobândi o hegemonie religioasă asupra întregului Răsărit în detrimentul Constantinopolului. Așadar, în timpul păstoriei Sfântului Chiril, biserica Alexandriei a atins apogeul puterii sale.

Interesat de refacerea unității episcopatului răsăritean distrusă în urma Sinodului Ecumenic de la Efes, Teodosie al II-lea i-a convocat la Nicomedia în anul 433 pe Sfântul Chiril al Alexandriei și pe episcopul Ioan al Antiohiei. Scopul acestei întâlniri era de a reface comuniunea dintre Alexandria și Antiohia. Deși întâlnirea n-a avut loc, printr-o corespondență intensă s-a ajuns în cele din urmă la împăcare și asta datorită presiunilor împăratului. La 12 aprilie 433 cei doi ierarhi au semnat Formula de unire, fiind refăcută astfel comuniunea dintre Bisericile din Alexandria și Antiohia.

Capitolul al III-lea: *Biserică și Stat între 431-457. Sinodul al IV-lea Ecumenic de la Calcedon (451)*

Pacea restabilită în anul 433 între Biserica Alexandriei și cea a Antiohiei a durat până la moartea celor doi protagoniști, Ioan al Antiohiei în anul 442 și Chiril al Alexandriei în anul 444. În scurt timp, o nouă criză religioasă a izbucnit în Biserica răsăriteană. Ea a fost declanșată de către Eutihie, un partizan extremist al Sfântului Chiril al Alexandriei, care era foarte influent la Curtea imperială din Constantinopol. Arhimandritul Eutihie era reprezentantul „partidei alexandrine” la Constantinopol. El a combătut erezia lui Nestorie. Cu această ocazie, scaunul episcopal al Constantinopolului și Scaunul pontifical din Roma se vor coaliza împotriva scaunului episcopal al Alexandriei, în fruntea căreia a fost ales episcopul Dioscor (444-451), la rândul său, un ucenic fidel al Sfântului Chiril și un susținător înfocat al lui Eutihie.

Eutihie a împins la extrem învățătura Școlii alexandrine despre unirea celor două firi în Persoana Mântuitorului, susținută de Chiril din Alexandria. Spre deosebire de Nestorie, care împingea atât de mult deosebirea firilor, divină și umană din persoana Mântuitorului, încât ajungea să admită că în Hristos există două Persoane – *dioprosopism*, sau că Tatăl are doi Fii, Eutihie exagera așa de mult unirea celor două firi (divină și umană) în persoana Mântuitorului încât a ajuns să afirme că după Întruparea sa din Fecioara Maria, Hristos n-a avut decât o singură fire – *miaphysis* – firea dumnezeiască, deoarece firea omenească a fost absorbită de firea Sa dumnezeiască și a dispărut complet, așa precum o picătură de apă se pierde în imensitatea mării. Așadar, reacția lui Eutihie împotriva nestorianismului, a contribuit la nașterea ereziei monofizite. Eutihie și-a expus doctrina în

cadru al unui Sinod local deschis la Constantinopol în 12 noiembrie 448. Sinodul l-a excomunicat pe Eutihie și l-a depus din preoție. Condamnarea sa a fost considerată de către alexandrini, drept o revenire la nestorianism. Nemulțumit de hotărârea sinodalilor, Eutihie a apelat la papa Leon I al Romei (440-461) și la episcopul Dioscor al Alexandriei.

Prin intrigi bine ticluite, episcopul Dioscor al Alexandriei a reușit să-l întărească pe împăratul Teodosie al II-lea împotriva lui Flavian, episcopul ortodox al Constantinopolului. La îndemnul lui Dioscor al Alexandriei, împăratul Teodosie al II-lea a convocat un Sinod Ecumenic la Efes (8 august 449) care avea drept scop de a examina ortodoxia lui Flavian al Constantinopolului, acuzat de nestorianism și de a reabilita pe Eutihie, condamându-se deciziile Sinodului local de la Constantinopol din anul 448. Președenția Sinodului i-a fost acordată lui Dioscor. Acest Sinod a fost numit de papa Leon I *Sinodul tâlhăresc*, pentru că unii episcopi, refuzând să semneze depunerea din scaunul episcopal al lui Flavian, au fost obligați să o facă sub presiunea lui Dioscor, care a chemat garda militară din afara Bisericii și împreună cu ea a pătruns în Biserică o mulțime de călugări alexandrini foarte violenți. Soldații i-au intimidat pe sinodali care nu au mai luat cuvântul.

La insistența lui Dioscor, Sinodul a condamnat *diofizismul* și a aprobat doctrina eretică a lui Eutihie. De asemenea, episcopul Flavian a fost depus din scaun și a murit pe drumul exilului. Eusebiu de Dorylaeum a fost de asemenea condamnat. Aceeași soartă a avut-o Teodoret de Cyr, condamnat ca nestorian. Domnus din Antiohia a fost depus din scaun. Aceste decizii, confirmate printr-un edict emis de către Teodosie al II-lea, au fost condamnate de către papa Leon I care a convocat un Sinod la Roma (septembrie 449) și a condamnat *Latronium-ul de la Efes*.

Faptele relatate mai sus ne permit să tragem o serie de concluzii referitoare la relațiile dintre împăratul Teodosie al II-lea și Biserică. Printre drepturile împăraților în materie religioasă recunoscute de către Biserică se numără acelea de a convoca Sinoadele Ecumenice, de a ratifica deciziile lor dogmatice și disciplinare. În calitate sa de „braț secular al Bisericii”, de apărător și protector al „ortodoxiei”, împăratul veghea cu strictețe respectarea canoanelor ecleziastice. De asemenea, el era preocupat de „ortodoxia” episcopilor, intervenind chiar și pentru rezolvarea chestiunilor referitoare la cult. Împăratul avea dreptul să numească episcopii. De asemenea, împăratul se îngrijea de asigurarea unității Bisericii și de condamnarea eventualelor erezii.

Este evident faptul că, în materie religioasă, Teodosie al II-lea s-a bucurat de toate prerogativele menționate mai sus. În anul 427, el l-a numit pe Nestorie episcop al Constantinopolului. Însă în anul 431, împăratul a condamnat erezia nestoriană și l-a susținut pe Chiril al Alexandriei împotriva episcopului eretic Nestorie care a fost depus și exilat. În anul 449, împăratul Teodosie al II-lea a convocat „Sinodul tâlhăresc” de la Efes sub președinția episcopului Dioscor al Alexandriei. Acesta din urmă a obținut din partea împăratului depunerea episcopului Flavian al Constantinopolului, cea a lui Domnus din Antiohia și chiar numirea ca episcop al Constantinopolului a lui Anatolie, unul dintre apropiații săi. În documentele sinodale și în corespondența papilor cu împărații se regăsesc nu doar recunoașterea formală a dreptului împăraților de a convoca și conduce Sinoadele Bisericii, ci și o serie de afirmații mai echivoce. De exemplu, Sinoadele aclamă titlul basileului de *împărat-preot*. Papa Leon rezuma prin acest titlu obligația împăratului de a veghea asupra Bisericii „cu sufletul unui episcop”. În acest caz, funcția de episcop atribuită împăratului nu trebuie înțeleasă *ad litteram*, în sens sacramental. Ea trimite mai degrabă la sarcina împăratului de a veghea asupra cetățenilor Imperiului și la misiunea sa de a-i converti pe necreștini la creștinism.

Moartea neprevăzută a lui Teodosie al II-lea a răsturnat situația. Sora sa, Pulcheria a revenit la putere și a ordonat execuția lui Hrisafie, protectorul lui Eutihie. Pulcheria s-a căsătorit cu Marcian care, la fel ca ea însăși, a fost ostilă lui Eutihie și Dioscur. Raportul de forțe s-a schimbat în favoarea calcedonienilor. Episcopul Anatolie al Constantinopolului a convocat un Sinod la 21 octombrie 450 care, în prezența delegaților papei Leon, i-a anatemitizat pe Nestorie și Eutihie și a acceptat *Tomos*-ul papei Leon. Foarte repede, Marcian și Pulcheria au decis să convoace un nou Sinod Ecumenic care s-a reunit la 8 octombrie 451 în Biserica Sfânta Eufemia din Calcedon. Sinodul de la Calcedon a anulat deciziile Sinodului tâlhăresc de la Efes din anul 449, a promulgat o mărturisire de credință diofizită și 30 de canoane foarte importante pentru viața Bisericii.

Sinodul al IV-lea Ecumenic de la Calcedon a avut drept consecință distrugerea unității creștine a Răsăritului prin întemeierea *Bisericilor monofizite* sau *vechi orientale* numite *necalcedoniene*, care s-au separat de marea Biserică a Răsăritului. Datorită refuzului monofiziților de a recunoaște dogma hristologică formulată la Calcedon în anul 451 și din dorința lor de a adopta formula monofizită, în privința raportului dintre cele două firi, dumnezeiască și omenească, din persoana Mântuitorului Iisus Hristos, încă de la mijlocul secolului al V-lea și de-a lungul secolului următor, asistăm în Răsărit la întemeierea

principalelor trei Biserici necalcedoniene: *Biserica coptă din Egipt*, *Biserica siro-iacobită* (întemeiată de Iacob Baradai) și *Biserica armeană*. În opoziție cu Bisericile necalcedoniene, Biserica Ortodoxă care a aprobat dogma calcedoniană și recunoștea autoritatea împăratului bizantin a fost numită *Biserica imperială*.

Perioada de timp cuprinsă între Sinodul de la Calcedon (451) și cel care se va desfășura la Constantinopol, în anul 553, a fost un secol de dispute teologice aprige între calcedonieni și monofiziți, cauzate de receptarea diferită a definiției hristologice formulată la Calcedon.

Conflictele religioase izbucnite la Ierusalim, Alexandria și Antiohia, cauzate de impunerea deciziilor dogmatice ale Sinodului de la Calcedon, au căpătat caracterul unor adevărate revolte naționale, fiind înăbușite prin intervenția autorităților civile și militare. În realitate, aceste dispute religioase mascau aprige contradicții etnice și aspirații mai vechi de independență, mai ales în Siria și Egipt, unde populația autohtonă ajunsese treptat la convingerea necesității separării de Bizanț. În provinciile răsăritene ale Imperiului, Palestina, Siria și Egipt, majoritatea populației era monofizită. Monofizismul a fost îmbrățișat mai ales de cele două popoare orientale principale ale Imperiului Bizantin, sirienii și egiptenii, „care se opuneau tendinței centralizatoare a Constantinopolului” și căutau să se separe, prin aderarea la monofizism, de greci sau *romei*, „cum erau numiți aceștia la Constantinopol, începând să graviteze în sfera de influență politică a Asiei”.

În ciuda măsurilor luate de împăratul Marcian pentru confirmarea și apărarea deciziilor Sinodului de la Calcedon, nemulțumirile nu au întârziat să apară. În memoria diferitelor fracțiuni religioase ale Bisericilor din Răsărit, rămase fidele limbajului teologic al Sfântului Chiril din Alexandria, Sinodul de la Calcedon a rămas ca „Sinodul blestemat”.

La moartea lui Marcian (457), populația Alexandriei l-a ales ca episcop pe Timotei Elur (457-460; 475-477) care a luat locul episcopului calcedonian Proteriu pe scaunul episcopal al Alexandriei. În scurt timp, Timotei Elur a devenit liderul de necontestat al monofiziților din Răsărit.

Capitolul al IV-lea: *Biserică și Stat între 457-518*

După moartea lui Marcian (457), tronul Imperiului a fost ocupat de către Leon I (457-474). Acesta a fost primul împărat care a primit coroana imperială de la episcopul Constantinopolului, Anatolie. Până la Leon, toți ceilalți împărați au primit coroana din mâinile comandantului suprem al armatei ori ale unui înalt funcționar civil. Acest gest denotă

prestigiul de care se bucura patriarhul Constantinopolului, mai ales după Sinodul de la Calcedon. De acum înainte, toți împărații bizantini vor fi încoronați de episcopul Constantinopolului, iar încoronarea capătă semnificația unei consacări religioase; încoronării civile cu caracter militar i se adaugă o ceremonie bisericească care va căpăta din ce în ce mai mare importanță, iar în Evul Mediu va reprezenta actul veritabil al încoronării. Totodată, încoronarea împăratului de către episcop evidențiază statutul superior pe care l-a dobândit Biserica în raport cu Statul.

Încă de la începutul domniei sale, Leon I a creat un climat favorabil necalcedonienilor. Împăratul a fost sfătuit de către calcedonieni riguroși precum episcopul Anatolie al Constantinopolului și după moartea acestuia (458) de către succesorul său Ghenadie.

La moartea lui Leon I (474), nepotul său Leon II de numai 7 ani, fiul lui Zenon și al Ariadnei (fiica lui Leon I), a devenit împărat, iar *Zenon* a fost numit împărat asociat al fiului său. După moartea lui Leon II în toamna lui 474, tatăl său Zenon, va conduce singur Imperiul. Zenon a domnit într-o primă etapă până în ianuarie 475, când a fost înlăturat de pe tron de *Vasilisc*, cumnatul lui Leon I.

În scurta sa domnie, *Vasilisc* a promovat o politică anticalcedoniană. El a decis să câștige susținerea monofiziților. În anul 475, *Vasilisc* a emis o *Enciclică* pe care i-a adresat-o episcopului Timotei Elur, exilat la Chersones (în Crimeea) de către Leon I. Această enciclică a fost urmată în anul 476 de către o *Antienciclică* cu conținut ortodox. În această *Enciclică*, împăratul condamna credința formulată de Sinodul de Calcedon. El afirma că adevărata credință fusese suficient de bine exprimată la Sinoadele de la Niceea (325) și Efes (431). *Enciclica* aproba hristologia chiriliană despre unirea celor două firi, condamnând *Epistola dogmatică* a papei Leon I către Flavian al Constantinopolului precum și deciziile dogmatice ale Sinodului de la Calcedon.

În anul 476, *Zenon* a revenit la tron și a domnit până în anul 491. În timpul celei de-a doua domnii, *Zenon* s-a confruntat, în plan religios, cu disputele dintre calcedonieni și monofiziți. În această etapă a crizei, niciuna dintre grupările rivale nu a contestat în mod deliberat rolul Imperiului în menținerea unității creștine. Epoca în care monofizismul va deveni un simbol al identității etnice, culturale sau politice pentru sirieni nu sosise încă pentru coptii din Egipt sau armeni. De altfel, toate marile figuri ale Bisericii Egiptului, inclusiv Sfântul Chiril al Alexandriei, episcopii monofiziți Dioscor și Timotei Elur

erau dispuși să accepte sistemul imperial și să profite de el de fiecare dată când politica acestuia din urmă coincidea cu a lor.

Împăratul Zenon a înțeles că monofiziții reprezentau un factor religios și politic de decizie în cadrul Imperiului. Cu intenția de a înfrâna tendințele centrifugale ale provinciilor răsăritene ale Imperiului (Siria, Palestina și Egiptul) și de a asigura pacea între calcedonieni și monofiziți, în octombrie 482, Zenon a promulgat un edict de unire (*Henotikon*), care a rămas până în anul 518 actul normativ pentru relațiile bisericești dintre calcedonieni și necalcedonieni. După toate probabilitățile, *Henotikon*-ul era opera episcopului Acachie al Constantinopolului și, citit cu bune intenții, părea a avea conținut ortodox. Totuși, *Henotikonul* a învrăjbit pe ortodocși și pe anticalcedonieni și a rupt comuniunea dintre Biserica de Răsărit și cea de Apus, prin cunoscuta schismă acachiană (484-519).

În plină schismă acachiană, papa Ghelasie (492-496) într-o scrisoare adresată împăratului Anastasie I, datată în anul 491, a exprimat teoria celor două puteri: *puterea sacerdotală* reprezentată de clerici și *puterea temporală* reprezentată de împărați. Puterea sacerdotală merită o considerație mai mare deoarece demnitatea vieții religioase este superioară celei temporale. Așadar, la sfârșitul secolului al V-lea, papa Ghelasie a condamnat amestecul împăratului în problemele religioase, susținând totodată superioritatea sacerdoțiului în raport cu puterea politică. Biserica a cerut ca puterea acelor care o conduc să fie recunoscută de către cei care dețin puterea temporală nu doar ca o realitate de fapt, ci ca o expresie a voinței lui Dumnezeu, cu consecința acceptării propriei incompetențe în problemele bisericești. Deci puterea temporală trebuie să conștientizeze că problemele bisericești sunt de competența autorității ecleziastice.

La sfârșitul secolului al V-lea a existat o șansă de restabilire a unității religioase a Imperiului bizantin, prin reconcilierea calcedonienilor și monofiziților, însă nu s-a profitat de ea. Forța brutală a fost folosită fie pentru a apăra opțiuni inacceptabile, fie pentru o politică de compromis doctrinar care a avut drept rezultat aprofundarea și lărgirea schismelor. Împărații care au domnit în această perioadă vor inaugura o nouă metodă de exercitare a autorității lor în cadrul Bisericii prin publicarea de declarații dogmatice care pretind să exprime un consens, însă care impun în realitate politica imperială prin forță; a fost cazul *Enciclicei* (475) și *Antienciclicei* (476) emise de către împăratul Vasilisc, urmate de *Henotikon*-ul împăratului Zenon (482). Trebuie notat faptul că aceste edicte nu erau

considerate drept definiții doctrinare care rivalizau cu cele emise de Sinoadele Ecumenice. În general, aceste edicte luau forma unor scrisori adresate de către împărat unei anumite Biserici. În mod oficial, prin aceste edicte, împărații nu pretindeau să definească doctrina Bisericii, ci doar să dea interpretări autoritare învățăturilor de credință stabilite la Sinoadele precedente. Totuși această distincție era mai degrabă teoretică și tentativele împăraților erau în mod clar *cezaropapiste*. Merită să notăm și faptul că niciunul dintre aceste edicte – fie că au fost emise de către împărații ortodocși fie de eretici – nu a fost acceptat de către Biserică ca fiind în sine o expresie autorizată a învățaturii de credință ortodoxă.

După moartea lui Zenon, în fruntea Imperiului va fi ales un funcționar de la curte, pe nume Anastasie (492-518). Cunoscând opoziția față de Sinodul de la Calcedon, Anastasie I a rămas fidel *Henotikonului*, înclinând totuși spre susținerea anticalcedonienilor. În Egipt, împăratul a susținut ocuparea scaunului episcopal al Alexandriei de către toți episcopii care se împotriveau Sinodului al IV-lea. Împăratul Anastasie I nu a ajuns să restabilească unitatea între Biserici. Scaunele episcopale ale Constantinopolului și Ierusalimului au rămas favorabile Sinodului al IV-lea, în timp ce Biserica Antiohiei în vremea lui Sever a rămas divizată. Moartea împăratului în iulie 518 marchează și sfârșitul tentativei sale de unire a Bisericilor.

Încercarea împăraților din secolul al V-lea de a folosi Biserica drept valoare de negociere pentru atingerea scopurilor lor politice a eșuat. Din fericire, Biserica a rezistat în fața tuturor compromisurilor, iar eșecul proiectului de creare a unui Imperiu teocratic a fost evident.

Amestecul puterii politice în viața Bisericii a adus și lucruri bune pentru aceasta. În cursul secolului al V-lea, Biserica și-a consolidat poziția în raport cu celelalte culte și credințe, mai ales în raport cu cultele păgâne și cu iudaismul. Statul oferindu-i Bisericii largi și numeroase privilegii a făcut din aceasta o instituție puternică pe care nu a reușit să și-o aservească. Pe de altă parte, Biserica a știut să fructifice poziția pe care a obținut-o și și-a extins influența în toate sectoarele vieții bizantine. Dreptul, politica, ceremoniile de orice fel, concepțiile despre lume și problemele care frământau pe omul bizantin al secolului al V-lea poartă amprenta învățaturii Bisericii.

Generalizând, putem afirma că Biserica și Statul sunt două forme ale voinței divine, două forme de expresie ale vieții umane. Raporturile dintre ele sunt necesare. Statul educă persoanele ca cetățeni, în libertate politică, dar nu se ocupă de problemele ce privesc

viața religioasă. Însuși Statul are nevoie de religiozitatea cetățeanului. Considerăm că raportul dintre Biserică și Stat trebuie să fie unul de recunoaștere reciprocă. Împărăția spirituală și cea profană trebuie să fie în armonie, deoarece nu există evoluție politică fără unitate religioasă și nici unitate religioasă fără evoluție politică.